

Prof. dr hab. Henryk Mizerek
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych

Olsztyn, dnia 8 sierpnia 2023 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej
Mgr Jakuba Karola Adamczewskiego
pt. *Społeczne funkcje edukacji wczesnoszkolnej w Finlandii*
Egalitaryzm – Sisu – Doskonałość

Poznań 2023, s. 460

przygotowanej pod kierunkiem **Prof. dr hab. Agnieszki Gromkowskiej – Melosik** oraz
promotora pomocniczego – **Dr Bożeny Kanclerz**

Rozprawę Pana Mgr Jakuba Adamczewskiego przeczytałem z wielkim zainteresowaniem. Wynika to z podejmowanej problematyki jak i sposobu jej ujęcia. Fiński system edukacji zyskał sobie w świecie ogromne uznanie a jednocześnie zainteresowanie szerokiej publiczności. Przekazywane na jego temat informacje są często pełne nieścisłości i uproszczeń. Tym większa jest potrzeba pogłębionych badań i analiz, których celem jest nie tylko opis systemu ale – przede wszystkim – wyjaśnienie procesów, które przyczyniły się do obecnego stanu rzeczy. Warto jest pytać jakie okoliczności i warunki sprawiły, że obecnie mamy do czynienia z systemem unikatowym w skali świata. Tego typu poszukiwania są szczególnie cenne dla wielu subdyscyplin pedagogiki (pedagogiki porównawczej, pedeutologii, dydaktyki) ale również dla polityki oświatowej.

Projekty badawcze tego rodzaju wyróżnia wysoki stopień trudności. Konieczne staje się wówczas przyjęcie perspektywy interdyscyplinarnej. Dla badacza oznacza to konieczność odważnego wykraczania poza rodzimą dyscyplinę, sięgania po źródła w obrębie socjologii edukacji, psychologii, filozofii edukacji, historii, psychologii. Doktorant, z racji swojego

wielokierunkowego wykształcenia¹ bardzo dobrze sobie z tym poradził. Nie bez znaczenia była również przyjęta postawa badawcza. Treści zawarte w pracy stanowią rodzaj relacji z (wielu) „podróżny”. Autor, nie kryjąc swoich fascynacji fińską edukacją, postanowił się jej przyjrzeć nie tylko z pozycji zewnętrznego obserwatora. Zrezygnował z analizy rzeczywistości jedynie poprzez pryzmat wartości i wierzeń, które stoją u podstaw rodzimej kultury. Nie było też w pełni możliwe przyjęcie postawy obserwatora wewnętrznego (*insider*). Doktorant postanowił zachować równowagę między wspomnianymi perspektywami. Dzięki temu wyniki badań zyskały na wiarygodności.

Swoją ocenę wartości rozprawy dokonałem poprzez odwołanie się do zestawu następujących kryteriów:

1. Poprawności struktury oraz układu treści pracy.
2. Dojrzałości warsztatu naukowego.
3. Kompetencji metodologicznych Autora.
4. Ramy teoretycznej projektu oraz sposobu jej wykorzystania w trakcie analizy i interpretacji materiału empirycznego z badań.
5. Poziomu pisarstwa naukowego.
6. Nowatorstwa ujęcia problematyki
7. Znaczenia uzyskanych wyników dla pedagogiki.

Ponieważ praca ma charakter jakościowy, kanony krytyki selekcyjnej skierowanej na wytykanie błędów i niedociągnięć, mają tutaj ograniczone zastosowanie. Konieczne stało się przyjęcie zasad krytyki hermeneutycznej. Postanowiłem zatem podjąć próbę rekonstrukcji (zrozumienia) sposobu myślenia Autora o zrealizowanym projekcie i raczej pytać niż twierdzić stanowczo.

* * *

Układ treści pracy jest typowy do rozpraw empirycznych z zakresu nauk społecznych. Zostały w niej wydzielone trzy główne części – teoretyczna, metodologiczna oraz empiryczna. Część teoretyczną tworzą trzy rozdziały. Pierwszy z nich został poświęcony analizie trzech wartości, które – jak twierdzi Autor – stanowią filary fińskiej edukacji. Są nimi: Egalitaryzm,

¹ J. Adamczewski jest absolwentem trzech kierunków studiów - pedagogika, filologia fińska i psychologia. Odbył roczne studia w Finlandii oraz liczne wizyty studyjne w szkołach oraz uniwersytetach w Finlandii.

sisu i doskonałość. Podrozdziały na temat egalitaryzmu oraz *sisu* są bardzo dobrze zredagowane. Wyróżnia je trafnie dobrana baza źródłowa. Tworzą ją teksty z zakresu pedagogiki porównawczej, filozofii edukacji, polityki, psycholingwistyki itp. Na podkreślenie zasługuje bardzo dojrzała, interdyscyplinarna analiza tych treści. Autor nie traci z pola widzenia edukacyjnych kontekstów prowadzonych analiz.

Na tym tle nieco słabiej prezentuje się podrozdział poświęcony doskonałości. Można odnieść wrażenie, że stanowi on rodzaj szkicu, który w przyszłości zostanie dopracowany. Problem polega na tym, że kategoria doskonałości wymaga pogłębionych analiz aksjologicznych oraz lingwistycznych. Co więcej - słowo „doskonałość” przestało współcześnie pełnić rolę słowa klucza. Jest słowem „wytrychem”, modnym a jednocześnie pustym treściowo dźwiękiem, po które tak chętnie sięgają politycy oraz gestorzy życia społecznego. Doskonałość trudno uznać za stan, coś co można zadekretować z myślą ideologii „złotego standardu”(Barone, 2007; Goldfarb, 2013). Podobnie jak jakość, jest to proces, uciążliwa droga do przebycia. Są to kategorie nie dające się zamknąć w ramy precyzyjnej definicji (Pirsig, 1974). Na marginesie można dodać, że użyteczne byłoby również spojrzenie na kategorię doskonałości z perspektywy ideologii edukacyjnych. Można wówczas zapytać o to, do jakiego stopnia fińskie rozumienie doskonałości opiera się dyktatowi ideologii neoliberalnej oraz koncepcji Nowego Publicznego Zarządzania (Christensen & Lægheid, 2002)? Dane uzyskane przez Autora w wywiadach świadczą, iż neoliberalne rozumienie doskonałości jest obce kulturze i mentalności Finów.

Rozdział II rozprawy – zatytułowany (chyba niezbyt trafnie) *Teoretyczne podstawy pracy* – prezentuje kategorie, które zostały wykorzystane w trakcie analizy oraz interpretacji danych empirycznych uzyskanych w trakcie wywiadów. Zostały one zaprezentowane w trzech podrozdziałach. Pierwszy z nich przedstawia trzy klasyczne teorie socjologiczne – funkcjonalizm strukturalny, teorię konfliktu oraz interakcjonizm symboliczny.

Jednak nadanie im rangi paradygmatów naukowych jest ryzykowne. W metodologii badań społecznych istnieje wiele klasyfikacji paradygmatów – innych niż ta, do której postanowił odwołać się Doktorant. Należy pamiętać, że kategoria paradygmatu jest konstruktem użytecznym w trakcie projektowania badania naukowego(Creswell, 2013; Jemielniak, 2012; Mertens, 2010). Sądzę, że z korzystne dla pracy byłoby przeniesienie wspomnianych rozważań do rozdziału metodologicznego.

Pozostałe punkty tego rozdziału - społeczne funkcje edukacji oraz ideologie edukacyjne są dobrze opracowane. Widoczna jest dobra orientacja Autora w literaturze przedmiotu (szczególnie z zakresu socjologii edukacji) oraz umiejętność jej analizy. Rozdział ten, podobnie jak pozostałe w tej części pracy tworzą szeroką ramę teoretyczną projektu badawczego.

Najbardziej rozbudowanym rozdziałem części teoretycznej pracy (w sumie 113 stron tekstu) jest rozdział pt. *System fińskiej edukacji*. Treści tego rozdziału tworzą bardzo rzetelny, wieloaspektowy oraz wielowątkowy obraz edukacji w Finlandii. Autor przedstawił uwarunkowania historyczne, procesy kształtowania się szkolnictwa podstawowego, zmiany w obrębie kształcenia nauczycieli, tworzenie relacji nauczyciel uczeń, rozwiązania w zakresie tworzenia fizycznej przestrzeni szkoły oraz analizę polityki oświatowej.

Rozdział ten jest bardzo dobrze zredagowany. Bardzo dobrym pomysłem było to, by na początku zarysować szczegółowo kontekst historyczny, społeczny oraz polityczny zmian, które dokonały się w systemie fińskiej oświaty. Autor poszukując odpowiedzi na pytanie o czynniki odpowiedzialne za sukces fińskiej edukacji dokonuje szerokiej, wieloaspektowej, rzeczywiście interdyscyplinarnej analizy. Czyni to z pozycji pedagoga – daje świadectwo temu, że zna dorobek pedagogiki, pamięta też o zadaniu jakie sobie w pracy postawił. Lektura tego rozdziału dostarcza pouczających lekcji nie tylko dla znawców problematyki ale także dla szerszego grona czytelników, szczególnie tych, którym na sercu leży dobro polskiej edukacji.

Obok tego, że rozdział ten jest przykładem bardzo rzetelnego opracowania z zakresu pedagogiki porównawczej (i jako taki zasługuje na osobną publikację) istnieje jeszcze jeden powód by podkreślić jego znaczenie. Jest to powód metodologiczny. Doktorant wybrał bardzo wymagającą, trudną w realizacji strategię badawczą – *case study*. Obowiązkiem badacza jest w tej strategii przedstawienie nie tylko aktorów sceny (jakim byli uczestniczący w projekcie narratorzy) ale również „sceny” – kontekstu (historycznego, społecznego, edukacyjnego oraz politycznego) w jakim analizowany „spektakl” się dokonuje. Autor uczynił to bardzo dobrze.

Stworzenie rozdziału metodologicznego w pracy jakościowej stanowi ogromne wyzwanie – szczególnie dla początkujących badaczy. Tego typu projekty są przede wszystkim domeną sztuki rozwiązywania problemów o istotnym znaczeniu dla praktyki społecznej. Nie można tutaj oczekiwać od badacza ścisłego respektowania rygorów metodologicznych. Jak się

dzieje w badaniach ilościowych, w których wspomniane wymogi są bardzo precyzyjnie zdefiniowane. Jednak nie zwalnia to badaczy jakościowych z wymogu uzasadniania dokonanych wyborów metodologicznych. Koniecznością staje się pogłębiona refleksja ontologiczna, epistemologiczna, metodologiczna a także etyczna. Doktorant ma tego świadomość i stara się uobecnić wspomniane kwestie w rozdziale pt. „*Metodologia badań własnych*” Czyni to w sposób świadczący o opanowaniu arkanów sztuki prowadzenia badań jakościowych.

Za bardzo cenną uznaję zamieszczoną w tym rozdziale dyskusję na temat roli badacza w projektach jakościowych. W tym przypadku rygor trafności i rzetelności – przyjmowany jako kanon w badaniach ilościowych - ma zupełnie inny charakter. Konieczne jest natomiast zapewnienie wiarygodności wyników poprzez kontrolę przedzałożeń (*bias control*) Jest ona możliwa dzięki kompetencji metodologicznej jaką jest refleksywność (Finlay, 2002). W wielu fragmentach rozprawy Autor starał się do niej odwoływać.

Mam jeszcze dwie drobne sugestie natury redakcyjnej. Pierwsza z nich to odnosi się do używania czasu przyszłego w opisie zrealizowanych badań. Druga – to apel o unikanie etykiety „badani”. W badaniach jakościowych, z racji specyficznych, podmiotowych relacji z uczestnikami badania, bardziej fortunnym określeniem byłby „rozmówca”, narrator itp.

Generalnie rozdział metodologiczny zasługuje na pozytywną ocenę. Zamieszczono w nim niezbędne informacje o przyjętych rozwiązaniach metodologicznych. Czasami wymagają one pogłębienia, poszerzenia bazy źródłowej oraz redakcji tekstu, która akcentuje logikę wyводу Autora.

Układ treści rozdziału empirycznego został podporządkowany kolejności szczegółowych problemów badawczych. Jest to bardzo rozbudowana część pracy. Autor starał się bardzo szczegółowo zrelacjonować wypowiedzi swoich rozmówców. Cytaty są trafnie dobrane a jednocześnie obszerne. Doktorant powstrzymuje się przed analizą treści wypowiedzi. Komentuje je i podsumowuje. Jak rozumiem tego typu decyzja była podyktowana niepewnością co to zastosowanej metody analizy danych empirycznych. Czy była to analiza treści podporządkowana przyjętym wcześniej, wyprowadzonych z teorii, kategoriom? Jeśli tak, to jest to problematyczne. W sytuacji kiedy przyjmiemy, że badania jakościowe zaczynają się od danych a nie od teorii - kategorii analitycznych poszukujemy odwołując się do ramy

teoretycznej. Są one jednak pochodne w stosunku do danych, są niejako efektem wsłuchiwania się w to, co mówią dane.

Podkreślić jednak trzeba, że prezentowana w tym rozdziale bardzo wnikliwa oraz szczegółowa prezentacja wypowiedzi dwunastki rozmówców na temat ich percepcji systemu edukacyjnego ma duże walory poznawcze. Wsłuchując się uważnie w ich głosy uzyskujemy obraz systemu, który jest unikatowy w skali świata. Opiera się on skutecznie wpływom neoliberalnych wizji edukacji. Dostrzegalne jest to w języku, którym posługują się narratorzy. Opisuując swoje doświadczenia odwołują się do języka pedagogiki. Klasycznej triady - dobro, prawda piękno - nie wyparła nowa „trójca” - klient, rynek, usługa. Uczniowie pozostali uczniami - nie są klientami. Konkurencyjność, rywalizacja, zysk - nie są przywoływane jako centralne wartości systemu edukacji; jakość nie jest traktowana jako coś co zadowala a nawet zachwyca klienta. Doskonałość nie jest – w ich rozumieniu - mierzalnym stanem lecz procesem, drogą od szkoły dobrej do jeszcze lepszej. Opisują oni w jaki sposób starają się wcielać w życie takie wartości jak np. współpraca i zaufanie, szacunek dla profesjonalistów itp.

Patrząc na te wyniki z perspektywy ideologii edukacyjnych można bez trudu dostrzec, iż system edukacyjny w Finlandii staje się miejscem starcia dwóch dominujących ideologii – neokonserwatyzmu i neoliberalizmu. Jednak neokonserwatyzm w tym przypadku bardzo specyficzny wymiar – inny niż np. w USA (Apple, 2004) czy w wielu „konserwatywnych” krajach w Europie. Interesująca byłaby również próba analizy wypowiedzi studentów, nauczycieli i akademików, z perspektywy klasyfikacji stworzonej przez L. Kohlberga i R. Mayer (Kohlberg & Mayer, 2000). Są oni przywiązani do progresywizmu dystansując się wyraźnie na poziomie przekonań od wartości hołubionych przez romantyzm oraz transmisję kulturową.

Ważnym elementem części empirycznej pracy jest punkt zatytułowany „*Podsumowanie wyników badań*”. Zamieszczono tak syntezę rezultatów przeprowadzonych badań w odniesieniu do każdego z pytań badawczych. Autor podjął tutaj próbę ich interpretacji w świetle tekstów zamieszczonych w rozdziale teoretycznym. Można oczywiście dyskutować na temat użyteczności wykorzystywania założeń klasycznych teorii socjologicznych (funkcjonalizm strukturalny, teoria konfliktu, interakcjonizm symboliczny) w analizie treści wypowiedzi rozmówców. Wnioski z tych analiz odnoszą się raczej do systemu edukacyjnego niż do jego percepcji. Tutaj bardziej przydatne są teorie psychologiczne, filozoficzne czy też wiele współczesnych koncepcji wypracowanych na terenie pedagogiki (dydaktyki,

pedeutologii). Niemniej jednak sposób, w jaki Doktorant sięga po teorie daje dobre świadectwo poziomu jego warsztatu naukowego.

W dojrzały sposób zostało również zredagowane zakończenie. Jest to przykład refleksyjnego pisarstwa naukowego. Autor dokonał tutaj ciekawego zabiegu spojrzenia na wyzwania stojące przed edukacją w Polsce w lustrze doświadczeń fińskich. Podkreśla to praktyczny wymiar prowadzonych analiz. Jednakże relacje między teorią, praktyką i polityką edukacyjną w Polsce są bardzo złożone. Kwestie te otwierają nowe przestrzenie dla podejmowania dalszych badań.

* * *

Przedstawione w recenzji uwagi prowadzą do konkluzji, iż w moim przekonaniu, rozprawa zasługuje na wysoką ocenę. Podstawową przesłanką jest fakt, że Doktorant zdecydował się na realizację bardzo ambitnego projektu. Powstała nietuzinkowa praca o dużych walorach poznawczych. Na szczególne podkreślenie zasługują następujące względy:

- a) po pierwsze - wybór problematyki. System edukacji w Finlandii wzbudza wielkie zainteresowanie wielu środowisk. Dlatego trudno jest przecenić wartość rzetelnych studiów i badań skierowanych na wyjaśnienie czynników decydujących jego renomie.
- b) po drugie – sposób ujęcie tej problematyki. Jest on w pełni oryginalny; wykracza poza klasyczne badania podejmowane dotąd na terenie pedagogiki porównawczej. Projekt ten pokazuje, iż w badaniach nad edukacją trudno się zamykać w ramach wąskich subdyscyplin. Badanie zrealizowane przez Doktoranta w dużym stopniu ma charakter eksploracyjny. Może stanowić cenną inspirację dla poszukiwania metod dalszych badań – szczególnie tych skierowanych zmianę praktyki i polityki edukacyjnej.
- c) po trzecie – zrealizowanie badanie wyróżnia się wysokim stopniem trudności. Wymagało on wielkiego zaangażowania, wiedzy oraz intuicji Autora. Doktorant podjął ryzyko poruszania się po „nieprzetartych ścieżkach”, podejmowania decyzji, które w naturalny sposób wiążą się z ryzykiem popełnienia błędu. Jeśli potraktujemy naukę, jako sztukę rozwiązywania istotnych problemów tego typu postawa zasługuje na pochwałę. W pracy badacza bardzo ważna jest pasja, odwaga oraz wyobraźnia. Lektura tekstu rozprawy dowodzi, iż Autor te cechy posiada. Ponadto sposób w jaki ten projekt został opracowany oraz zrealizowany świadczy o wysokiej dojrzałości Autora, jego wysokich kompetencjach teoretycznych oraz opanowaniu warsztatu naukowego w

stopniu niezbędnym dla realizacji ambitnych projektów badawczych

- d) po czwarte – treści pracy wykraczają poza deklarację zawartą w tytule. Oferują one coś znacznie więcej niż tylko obraz społecznych funkcji edukacji wczesnoszkolnej w Finlandii. W przypadku tej rozprawy uznają to za jej zaletę.
- e) po piąte – stopień spełnienia kryteriów oceny dysertacji. Praca spełnia kryteria, które określiłem na początku tej recenzji. W szczególności odnosi się to nowatorstwa w ujęciu problematyki, jej znaczenia dla pedagogiki, warsztatu naukowego oraz opanowania sztuki pisarstwa naukowego.

Wniosek końcowy

Na podstawie przytoczonych w recenzji analiz formułuję wniosek, że przedstawiona do oceny praca Mgr Jakuba Karola Adamczewskiego pt. *Społeczne funkcje edukacji wczesnoszkolnej w Finlandii. Egalitaryzm – Sisu – Doskonałość* spełnia **wszelkie kryteria** (zarówno merytoryczne jak i formalne) rozprawy doktorskiej i **może być podstawą do przystąpienia do kolejnych etapów przewodu doktorskiego**

Cytowane teksty

- Apple, M. W. (2004). Creating Difference: Neo-Liberalism, Neo-Conservatism and the Politics of Educational Reform. *Educational Policy*, 18(1), 12–44.
<https://doi.org/10.1177/0895904803260022>
- Barone, T. (2007). A return to the gold standard? Questioning the future of narrative construction as educational research. *Qualitative Inquiry*, 13(4), 454–470.
- Christensen, T., & Lægreid, P. (2002). *New public management: the transformation of ideas and practice*. Ashgate Pub Limited.
- Creswell. (2013). *Projektowanie badań naukowych: metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Finlay, L. (2002). Negotiating the swamp: the opportunity and challenge of reflexivity in research practice. *Qualitative Research*, 2(2), 209–230.
<https://doi.org/10.1177/146879410200200205>
- Goldfarb, J. (2013). Crises in Education: Reflections on the Conflation of Education with Economics and Politics. *Forum Oświatowe*, 3(50), 153–161.
<http://forumoswiatowe.pl/index.php/czasopismo/article/view/164>

- Jemielniak, D. (2012). *Badania jakościowe. Podejścia i teorie*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kohlberg, L., & Mayer, R. (2000). Rozwój jako cel wychowania. In *Alternatywy myślenia o/dla edukacji: wybór tekstów / pod red. Zbigniewa Kwiecińskiego* (pp. 21–66). Instytut Badań Edukacyjnych.
- Mertens, D. M. (2010). *Research and Evaluation in Education and Psychology* (3rd ed.). Sage Publications, Inc.
- Pirsig, R. M. (1974). *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance. An Inquiry into Values*. Vintage Books. <http://bonigv.tripod.com/chapters>